

Svenska Örtasällskapet

Kyrkokvasten

Kyrkokvasten är ingen kvast utan en bukett eller enstaka blommor kvinnorna - alltid kvinnor - hade med sig till de oerhört långa och svavelosande predikningarna i kyrkan. Vissa växter var mera vanliga i kyrkokvasten. På Gotland räknade man 9 växter, i övriga landet troligen 7. Alla kvinnor hade nog inte detta antal växter med sig, utan tog vad de hittade vid stugknuten eller på vägen till kyrkan. Det viktiga var att de doftade.

Anledningen till att kvinnorna hade dem med sig vet vi inte säkert, men många teorier finns. De luktade gott och det behövdes när många människor samlades på ett ställe under flera timmar. Det var något att göra, medan man lyssnade. Man kunde titta på växterna, plocka med dem och fundera kring dem. Man kunde hålla sig vaken med växter, som doftade starkt och slapp kyrkstöten, som kom om man råkade somna. Man kunde gömma sig bakom dem och prata med grannen eller kolla män på andra sidan kyrkgången.

De flesta av dessa växter användes och används fortfarande till det som kallas doftpotpurri, dvs man torkar och sparar väldoftande blommor och blad i en kruka med lock. På vintern kan man sedan lyfta på locket, röra runt lite och njuta av doften av sommar.

De vanligaste växterna är: balsamblad, citronmeliss, isop, lavendel, malört, mynta, renfana, salvia och åbrodd.

Balsamblad *Balsamita major*

Kallas även bondsalvia, luktsalvia och psalmboksblad. Bladen är lätt grågröna, ganska stora och ovala. Blommorna är gula. Växten blir ca 1 meter hög.

Balsamblad användes som kryddört i mat och öl. Man hade den gärna i garderoben.

Citronmeliss *Melissa officinalis*

Kallas även hjärtansfröjd. Bladen doftar och smakar citron. Buskligt växtsätt.

Citronmeliss används i matlagning och som dekoration på mat. Som dryck efter maten underlättas matsmältningen. Används till te. Ansågs lugna oroliga hjärtan och lindra huvudvärk. Araberna ansåg att den gav ett gott förstånd.

Isop *Hyssopus officinalis*

Gammal kulturväxt - men inte samma växt som esop i bibeln.

Isop är en låg, ca 45 cm, buske med vedartade kvistar. Bladen är smala, blanka och mörkt gröna. Doften är frän och bör användas med försiktighet. Blommorna är klarblå i raka ax. Det finns vita och rosa blommor också men de är inte lika härdiga.

Används som lindrande te vid förkylning och ont i halsen. Isop står för botgöring och ödmjukhet. Den starka doften höll kvinnorna vakna.

Lavendel *Lavandula angustifolia*

Bladen är smala och grågröna. Buskliket växtsätt. Lavendelblå (finns även vita och rosa) blommor i ax.

Lavendel tillsattes i tvättvatten för luktens skull. Syddes även in i kläderna för att hålla loppor och löss borta. Tygpåsar fyllda med torkade blommor lades i garderober och linneskåp för att det skulle dofta gott. Lavendelblommorna ansågs motverka mal.

Utvärtes ökar den cirkulationen och lindrar vid muskelsmärter, värk och reumatism.

Invärtes ger den en lugnade effekt vid oro, yrsel, migrän och insomningsbesvär, diarré samt irriterad mage och tarm. Lavendelsprit, alkoholutdrag av blad och blommor, har använts för ökad hudgenomblödning, är även bra mot finnar. En droppe lavendelolja kan användas på små brännsår och blåsor.

Malört *Artemisia absinthium*

Gammal kulturväxt, omnämnd i bibeln. Stark ört i mytologiska sammanhang. Silvergrå halvbuske. Små, mimosaliknande grågula blommor. Skördas till besk på bartolomeinatten, 24 augusti.

Malört används som brännvinskrydda men också tidigare som läkeört. Den ansågs bota sjösjuka, mask i magen och aptitlöshet. Har också använts som trolldomsört.

Mynta *Mentha* spp.

Finns flera hundra arter. Till kyrkobuketten användes främst krusmynta. Bladen är ovala och sågtandade, stjälken fyrkantig. Blommorna är vanligen rosaviolettera i ax eller täta blomtoppar. I det gamla Kina användes mynta som lugnande och kramplösande medicin. I Grekland användes den som smärtstillande och kärleksbefrämjande medel. I Bibeln kan man läsa att fariséerna drev in tionde i mynta, dill och kummin. Munkarna förde den med sig till norra Europa. De nyttjade den mot många sjukdomar samt till att "dämpa lustarna", något som var eftertraktat för dem som levde i celibat.

Olika myntaarter verkar befrämjande för matsmältningen, motverkar gaser i magen och lindrar vid förkylning. Utvärtes som badtillsats och i munvatten. Krusmyntan har även använts mot mjölkstockning hos ammande kvinnor samt för att avsluta amningen. Krusmynta används i sallader och såser samt till kött- och grönsaksrätter. God till färskpotatis och i kokvattnet när man på våren-försommaren kokar gammal potatis. Te på bladen uppges vara uppiggande och bra för matsmältningen.

Renfana *Chrysanthemum vulgare*

Krusbladig renfana kallas även munkrenfana eller gubbaskägg. Blir halvmeterhög. Stjälkarna ogrenade. Gula blommor i skärm.

Renfana ansågs kunna skydda mot häxeri och trolldom, den skulle ge evigt liv.

Salvia *Salvia officinalis*

Kallas även äkta salvia, salevia, kryddsalvia. En av de mest kända krydd- och medicinalväxterna. Kryddsalvia är en vedartad buske med ovala grågröna, aromatiska blad. Blommorna är blålila.

Användes av munkarna som universalmedel. Den användes även som kärleksmedel och trolldomsört. Under antiken drack egyptiska kvinnor salviat för att bli fruktsamma.

Åbrodd *Artemisia abrotanum*

Kallas också mors buske.

Åbrodd är en halvbuske. Bladen är mycket finflikiga. Hela växten avger en citronaktig doft. Blommorna oansenliga men den blommar sällan i Sverige.

Används som brännvinskrydda och till växtfärgning. Som trolldomsört ansågs den hålla onda makter borta, har till och med använts till djävulsutdrivning. I kyrkokvasten skyddade den kvinnan på vägen till kyrkan.

Källor: I huvudsak skrifter av Lisbeth Almark och Kerstin Ljungqvist

Lisbeth Flising